

Александра В. Чебашек¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Докторске академске студије Српски језик и књижевности

КРИТИЧКИ ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ
СУКОБ ИСТОКА И ЗАПАДА У ДЕЛИМА
ДОСТОЈЕВСКОГ, АНДРИЋА, ПАМУКА И КУЦИЈА
МИЛЕНЕ ЂОРЂИЈЕВИЋ
(Милена Ђорђевић, Сукоб Истока и Запада у
делима Достојевског, Андрића, Памука и Куција,
Београд, Народна библиотека Србије, 2017, 284 стр.)

У издаваштву Народне библиотеке Србије 2017. године објављена је научна монографија *Сукоб Истока и Запада у делима Достојевског, Андрића, Памука и Куција* ауторке Милене Ђорђевић. Монографија представља измењену и допуњену верзију докторске дисертације која је одбрањена 21. јула 2016. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Дефинисањем доминантног истраживачког подручја које се огледа у репрезентативним делима четворице писаца Ф. М. Достојевског (*Зайиси из подземља, Зли дуси*), И. Андрића (*Травничка хроника*), О. Памука (*Снег*) и Џ. М. Куција (*Елизабет Косило, Мајстор из Пејрограда*), ауторка као свој основни циљ поставља питање присутности идеолошко-историјске културе као и друштвено-политичке стварности у наведеним делима, преваходно се бавећи сукобом „источног” и „западноевропског” дискурса унутар ова четири политичка и ангажована романа. Применом аналитичко-синтетичког метода, применом широких аспеката постколонијалних и постструктуралистичких студија, као и студија културе, монографијом се читалачкој и академској публици предочава значај приступа политичкој теми сукоба Истока и Запада у литерарним достигнућима ових књижевника. Поставком и учитавањем поетичког сукоба, монографија омогућава другачије читање наведених дела као и њихово боље разумевање отварајући пут новим тумачењима унутар саме компаратистике и науке о књижевности.

Научна монографија Милене Ђорђевић структурно се састоји од четири тематске целине којима претходи *Увод* (7–16). Свака тематска целина бави се једним од одабраних аутора. Прво поглавље носи назив *Исток и Запад Фјодора Михајловича Достојевског* (17–68) и обухвата два потпоглавља. Прво потпоглавље је *Исток и Запад у руској*

¹ cebasekaleksandra@gmail.com

филозофској мисли 19. века и у романима Достојевског (19–40), друго потпоглавље је *Исходи сукоба идеја Истока и Запада* у Записима из подземља и Злим дусима (41–68). Следеће поглавље, друго по реду, јесте **Исток и Запад Иве Андрића** (69–128) са три потпоглавља: *Иво Андрић и политика* (71–78), *Немогућа критика Иве Андрића* (79–94) и *Травничка хроника у светлу постколонијалних теорија* (95–128). **Исток и Запад Орхана Памука** (129–186) је назив трећег поглавља унутар ког се налазе четири потпоглавља: *Идентичности, стваралаштво и политика* (131–144), *Проблем жена самоубица у роману Снег* (145–169), *Ирационално против рационалног* (170–180) и *Поетска дестабилизација мита* (181–186). Наредно поглавље носи назив **Исток и Запад Цона Максвела Куција** (187–240) и садржи пет потпоглавља: *Проблем Запада и Треће светле* (189–193), *Животиње као Трећи свет* (194–206), *Пицање одговорности* (207–218) и *Парадокс сукоба Запада и Треће светле* (238–240). На крају монографије налазе се поглавља *Завршна разматрања* (241–254), *Литература* (255–276), *Режисар имена* (277–284) као и *Белешка о аутору* (285).

У уводном поглављу (7–16) ауторка предочава намеру да идејно-садржинску концепцију и бинарну опозицију Исток–Запад примени кроз тематско-мотивске структуре романа, књижевне јунаке и наративне дискурсе уз примену постколонијалних (Ф. Фанон, Г. Ч. Спивак, Х. Баба, Е. Саид), постструктуралистичких (Ж. Дерида, М. Фуко) и студија културе (М. Хоркхајмер, Т. Адорно, Л. Алтисер, Р. Барт, М. Фуко).

У склопу поглавља **Исток и Запад Фјодора Михајловича Достојевског** (17–68), ауторка се посебно, у двама потпоглављима, бави анализом књижевног дела Ф. М. Достојевског у односу на деветнаестовековну филозофију, као и исходима идеја Истока и Запада кроз аналитичко-синтетички приступ књижевним делима *Зли дуси* и *Записи из подземља*. У потпоглављу **Исток и Запад у руској филозофској мисли 19. века и у романима Достојевског** (19–40) ауторкина анализа започиње темом западњаштва и словенофилства као и њиховим формирањем, представницима и утицајем који је остварен на стваралаштво Достојевског. Анализом Русије као оваплоћења идеје Истока, ауторка уочава њену ослобођеност од негативних идеологија. Став Достојевског према западној социјалној утопији представљен је кроз анализу односа према западњацима попут П. Ј. Чаадајева. Тематизација словенофилске идеје добија свој наставак кроз правац *почвеништва* који ауторка дефинише као утопијску идеју зближавања западњаштва и словенофилства, народности и православља, а које је најрелевантније дато кроз наведено идеолошко тумачење Достојевског (читање кроз одређени идеолошки и политички оквир) Пушкиновог *Евгенија Онегина* и Толстојеве *Ане Каренине*. Наредно потпоглавље *Исходи сукоба идеја Истока и Запада* у Записима из подземља и Злим дусима (41–68) ауторка започиње анализом ових романа, уочавањем нових видова читања и тумачења кроз постструктуралистичке теорије М. Фукоа и М. Хоркхајмера. Функционалном анализом дела и теорија, ауторка преиспитује питање присутности нихилизма и демонизма.

Дедуктивно полазећи од нихилизма и демонизма, ауторка уочава важно питање порекла зла у делима Достојевског кроз руски нихилизам, атеизам и анархизам. Поетичким апстраховањем унутар дела, ауторка се бави односом јунака у роману *Зли дуси* постављајући их наспрам идеја Запада. Користећи се теоријама Ф. Џејмсона и Л. Алтисера, ауторка преиспитује владајућу идеологију у *Злим дусима* као идеологију Запада анализирајући три главна исхода политичког зла (радикалне западне идеје), закључујући поглавље компаративним односом јунака Достојевског и Куџијевих јунака.

У поглављу, другом по реду, *Исџок и Запад Иве Андрића* (69–128), прво потпоглавље *Иво Андрић и њолиџика* (71–78) започиње кратким приказом политичких односа између четворице аутора поентирајући анализом Андрићевог политичког живота кроз аспекте главне мотивске структуре Андрићевих дела – то је национална судбина и драма поробљене Босне. Ауторкина анализа заснива се на полазишту могућих остварених утицаја на Андрића преиспитујући друштвено-политички живот Нобеловца. Наредно потпоглавље *Немогућа критика Иве Андрића* (79–94) садржи класификовани кратак осврт на критички рад бошњачких и других критичара који су негативно оценили Андрићев рад, истичући рад Шукрије Куртовића. Ауторка препознаје и издваја полемике у вези са добијеном Нобеловом наградом и докторском дисертацијом. Преиспитујући основе критика, ауторка анализира положај муслимана у *Травничкој хроници*, аналитичко-синтетички разлаже питање политичког зла и у роману *На Дрини ћуџија* бавећи се темама насиља, критикованим „антихуманизмом” и етичношћу Андрићевих уметничких дела. Бавећи се Е. Саидовом теоријом оријентализма у Андрићевом стваралаштву, ауторка анализира схватање идеологема и питање реалних сукоба Истока – Запада у *Травничкој хроници*. Насловљено *Травничка хроника у свејлу њосџоколонијалних теорија* (95–128) – потпоглавље сходно томе започиње сложеним односом Истока и Запада кроз који се, уз постколонијалне теорије Е. Саида, Г. Ч. Спивак и Х. Бабе, преиспитују игре превласти и моћи. Ауторка представља империје унутар *Травничке хронике*, анализирајући колонијални дискурс у коме је остварен сукоб империја. Поетичке претпоставке и појам идентитета ауторка представља кроз појмове алтеритета, хибридације, мимикрије и субалтерности структурно анализирајући лик Колоње.

Трећа тематска целина је поглавље *Исџок и Запад Орхана Памука* (129–186) који започиње потпоглављем *Иденџиџети, стваралаштво и њолиџика* (131–144), у ком ауторка анализира односе Европе и Турске кроз некадашњу и садашњу политичку позицију Памукове родне земље, бавећи се истовремено сталним двосмисленим односом према опозицији Истока и Запада који се, унутар турског културног и националног идентитета, креће од трауматичности до противречности. Дефинишући Орхана Памука као оног који је европски оријентисан и присутан у друштвено-политичком животу, ауторкина анализа се заснива на опозицији

у његовим делима примењивањем теорије Х. Бабе о позитивним херменеутичким границама (конституисање Турске као међуграничне земље – са својим азијским и европским делом). Ауторка отвара питање проблема дела Орхана Памука – то је проблем граничног идентитета, који је представљен и као важно политичко-књижевно-теоријско питање. Друго потпоглавље *Проблем жена самоубица у роману Снег* (145–169) засновано је на одгонетању проблема зла у роману *Снег*, анализирајући првенствено Памуков однос према теоријама о аутору М. Фукоа и Р. Барта. Бавећи се књижевним јунаком Каа и смислом масовних убистава, ауторка примењује теорију деконструкције зарад откривања неодређености у тумачењу значења на основу приказаних знакова у роману. Ауторка аналитичко-синтетички приступа роману бавећи се и положајем покривених жена између секуларизма и исламског фундаментализма, уочавајући политичке теме романа које су производ односа ислама према секуларизму. Проблем турског идентитета који неуспешно пролази кроз процес европеизације/секуларизације главна је ауторкина интенција у овом потпоглављу. Уз студије Цветана Тодорова и студија културе анализиран је могући идеолошки кључ, тј. симболичка одгонетка сукоба Истока и Запада у Памуковом роману *Снег*. Поента трећег потпоглавља *Ирационално иројив рационалног* (170–180) је анализа структурираности романа кроз постојеће дихотомије Исток – Запад, традиција – модерност, политика – књижевно стваралаштво. Ауторка препознаје класификацију дискурса унутар романа, уочавајући и анализирајући присутни двоструки наративни дискурс – рационални и поетско-симболични. Применом теорија о аутору Р. Барта на лик Каа, ауторка уочава премрежене наративе и односе хомогености унутар романа – збирка песама Каа такође је насловљена као и роман – *Снег*, те ауторка преиспитује смрт аутора у роману као идеолошко поигравање идентитетом. Потпоглављем *Поетска дестабелизација митта* (181–186) приказана је могућност вишеслојног читања услед присуства двојаког наративног дискурса у ком ауторка обликовање мита главног јунака Каа чини уз теорије Р. Барта и примену бењаминсковог метафизичког схватања језика.

Последња тематска целина *Исток и Запад Цона Максвела Куџија* (187–240) започиње потпоглављем *Проблем Запада и Трећег свећа* (189–193), у коме ауторка анализира стваралаштво Џ. М. Куџија кроз теоријска начела постколонијализма препознајући различитост у дихотомији Исток – Запад у односу на тројицу претходних аутора. Ауторка подвлачи симболичност маргинализованости као и симболичност Трећег света који је дат у опозицији Запад – Трећи свет, а не Исток – Запад. Ауторкина анализа тематског распона Куџијевих дела креће се од монструозних политичких злочина до тероризма, од маргинализованих јунака до њиховог отпора у свету, до коначног сукоба Запада и Трећег света у његовом књижевном стваралаштву. Унутар Куџијевих дела, ауторка се бави преиспитивањем привилегованих положаја наратора наспрам угњетаног Другог који жели да прича (192). У наредном потпоглављу *Живојшине*

као *Трећи свети* (194–206), ауторка чини осврт и на друге Куције романе, *Срамота*, *У срцу земље*, *Фо* и *Гвоздено доба* проматрајући их у контексту дестабилизације ауторитета, цивилизације и појаве феминистичких теорија. Ауторка отвара питање статуса животиња као примера централизације белог човека и као пример самог питања живота приступајући и роману *Дечаштво*. Губитак позиције ауторитета јунакиње *Елизабети Косило* као и односи *шела–границе–жртва* дати су кроз ауторкине детаљне анализе идејне слике Трећег света у Куцијевим романима. Следеће потпоглавље ауторка насловљава *Пишање одговорности* (207–218) и у њему тематизује симболику ћутања и истине који су преиспитани као последица етичке одговорности наспрам политичког зла у књижевним делима. Анализом *Мајстора из Пејрограда* ауторка корелативно и компаративно повезује и преиспитује лик Достојевског као Куцијевог главног јунака наведеног романа. Полазиште полемике и питања Истока – Запада, Русије – Европе, ауторка препознаје и ишчитава кроз примену деридијанског кључа на садржајни ниво. Метафикцијом *Елизабети Косило* ауторка издваја и поставља важно питање одговорности писца–дела–читаоца. Компаративно преиспитујући античке филозофе, ауторка напослетку уочава текст као вечито поље борбе за моћ подвлачећи важност свести писца наспрам цензуре о чему говори у наредном потпоглављу *Проблем цензуре* (219–237). Ауторкина анализа започиње уочавањем спољашње и унутрашње цензуре, њеног смисла као механизма у репресивним и тоталитарним системима. Притом, ауторка препознаје и ослања се на Фројдову психоанализу тумачења и примену Лакановог схватања несвесног отварајући питање Куцијевог интересовања за заразност цензуре и утицаја које може имати на писца. У потпоглављу *Парадокс сукоба Запада и Трећег света* (238–240) ауторка упућује приговор Куцију за недостатак идеолошких уверења, сматрајући да се тек адекватном деконструкцијом приповедног гласа у његовом уметничком делу (у ком ниједан глас нема моћ) читалац може упустити у ишчитавање Куцијево дубоко ангажоване прозе (240).

Напослетку, у *Завршним размишљањима* (241–254) ауторка сумира сопствене резултате у анализи четворице књижевника. Ауторка закључује да појмови Исток – Запад имају деликатан статус у опусима писаца. Појмови опстају у међусобном интертекстуалном дијалогу ових књижевника, као и у дијалогу са другим књижевницима, творећи стално нова значења унутар дискурса (244). У овом поглављу, ауторка представља табеларни приказ за сваког писца предочавајући њихове књижевне интенције у оквирима опозиције Исток – Запад. Ауторка закључује како се политички сукоб идеја Истока и Запада у делима писаца „поунутрашњује и преноси у свест књижевних јунака” (247). Напоредно, ауторка излаже коначне резултате свог истраживања који се тичу дихотомије Исток – Запад, тематско-мотивских планова романа, њихових књижевних јунака, препознатих наративних дискурса као и приметних религијских дихотомија у књижевним делима.

Првобитна интенција Милене Ђорђевић, ауторке монографије, била је уочавање и тематизовање сукоба Истока и Запада у делима Ф. М. Достојевског, И. Андрића, О. Памука, Џ. М. Куција на идејно-садржинском и друштвено-политичком плану. Подробним анализирањем сваког књижевника и његовог дела, ауторка је циљ успешно реализовала заснивањем анализе на тумачењима сукоба Истока и Запада како у књижевном и политичком, тако и у друштвеном и религијском смислу са одличном применом постструктуралистичких и постколонијалних студија, као и студија културе.